

Tıbbi Etik Açısından Hekim Sorumluluğu

Dr.Serap ŞAHİNOĞLU PELİN, Dr.Neyyire Yasemin OĞUZ

Tıbbi etik açısından ele aldığımız hekim sorumluluğunu dört temel başlık altında toplayabiliriz. Bunlar;

1. Hekimin insan olarak kendisine karşı sorumluluğu,
2. Hekimin hastalarına karşı sorumluluğu,
3. Hekimin meslektaşlarına sorumluluğu,
4. Hekimin topluma karşı sorumluluğudur.

Hekim sorumluluğu, hekimin uğraşı sırasında bile bile ya da dikkatsizlik ve ihmal sonucu hekimlik kurallarına uymamaktan, tanı ve tedavide son ve bilimsel yöntemleri uygulamamaktan ve uğraştaki acemiliğinden dolayı verdiği zararlardan sorumlu tutulması olarak tanımlanabilir (1). Hekim sorumluluğunun temel öğelerinden biri olan hasta ve dolayısıyla hekim-hasta ilişkisi ve bu ilişkinin biçimi, hekim sorumluluğunun en önemli belirleyicisidir.

Hekim sorumluluğu, hekim-hasta ilişkisinden dolayı dinamik bir etkinlik olmasına karşılık, çoğu zaman hem bu ilişki, hem de hasta ve onun eylemi gündeme daha az gelmektedir. Bu ise hekime yüklenen ya da hekimin yüklediği babaca (paternalistik) tutum ile yakından ilgilidir. Oysa hekim sorumluluğu, birincil olarak hekimi ilgilendirmekle birlikte konumu gereği hastayı-toplumusağlıkla ilgili kurumları -öteki hekimleri de belli oranlarda ilgilendiren karmaşık bir olgudur. Bu noktada çoğumuzun çok yakından tanıdığı ve bildiği bir kavram olmasına karşılık, sunuşumuza açıklık getirmesi açısından tıbbi etiğin tanımını yapmalıyız. Tıbbi etik, tıp uğraşının değişik yönlerinin yürütülmesi sırasında ortaya çıkan değer sorunlarının, çatışmalarının tartışıldığı, açıklığa kavuşturulduğu, çözüm yollarının bulunmaya çalışıldığı bir etkinliktir. Ancak tıbbi etiğin bu çabası vicdani yaptırımlarla desteklenmiştir. Onun hukuksal anlamda bir yaptırımı yoktur.

Hekimin eylemini değerlendirirken kullandığımız temel kavramlardan bazılarını şöylece tanımlayabiliriz:

Sorumluluk: Herhangi bir görev ya da yükümlülük konusunda kurala uymayan kişiye bunun hesabının so-

rulacağını belirten bir sözcüktür. Bizim bu konuşmada vurgulayacağımız sorumluluk görevle ilgili olandır. Yükümlülükle ilgili olan sorumluluk genelde doğrudan hukukla ilişkilidir. Oysa görevle ilgili sorumluluk etiğin temel sorunlarındandır.

Görev: "Fonksiyon" ya da "işlev" anlamına gelir. Herhangi bir aracın ya da onun bir parçasının gördüğü iş, işe yararlılık özelliği; o birimin işlevi ya da fonksiyonudur. Birey üstü sistemlerde her bir bireyin bir takım işlevleri vardır. Görev, birey tarafından gönüllü olarak üstlenilmiş olabileceği gibi başkaları tarafından bir misyon olarak ona verilmiş de olabilir. Örneğin, hekimin sağlık hizmeti vermesi gibi. Görev bitebilir, reddedilebilir ve bireyden bireye aktarılabilir. Hekimin uğraşı sırasında üstlendiği görevlerden dolayı ortaya çıkan sorumlulukları, yalnızca hukukun ilgi alanına giren önemli bir bölümü de vardır.

1. Hekimin İnsan Olarak Kendisine Karşı Sorumluluğu

Hastayı tedavi etmesi sırasında bir hekimin kendi sağlığını tehlikeye atması hukuk açısından önemli olmazken, etik açısından temel bir öneme sahiptir. Hekimin öncelikle bir insan olarak kendi haklarına sahip olabilmesi hekim sorumluluğunun gerçekleşmesi için ön koşuldur. Hekimin yalnızca bir insan olarak sahip olması gereken haklarının başında yaşama hakkını ve sağlığını sürdürebilme hakkını sayabiliriz. Hekim; uğraşı gereği, öteki insanlardan daha yüksek oranda bulaşıcı hastalıklara yakalanma riski altındadır. Bu ise onun, önemli sağlık sorunları ile karşılaşmasına neden olabilir. Son yıllarda özellikle hepatit ve AİDS hekimin sağlığını ciddi boyutlarda tehdit etmektedir. Çarpıcı bir örnek vermek gerekirse: Bir diş hekimisiniz, çalıştığınız kurumda lastik eldiven yetersizliği nedeniyle, gelen hastaları eldivensiz muayene ve tedavi etmek zorunda kalıyorsunuz. Bu sırada bir hastadan AİDS virusu aldınız ve AİDS'e yakalandınız. Ne için (eldivensizlik uğruna) AİDS'e yakalanıp, bunun bedelini yaşamınızla ödeyeceksiniz?

Hekim, yaşamını sürdürebilmek için gerekli ve yeterli ekonomik gücü sağlayabilmelidir. Bu, hem onun yaşayabilmesi için, hem de sürekli eğitimi için gereklidir. Kitap, dergi satın alamayan, kongrelere gidemeyen hekimi son gelişmeleri izleyemediği, araştırma yapamadığı için sorumlu tutmaya hakkımız var mıdır?

2. Hekimin Hastalarına Karşı Sorumluluğu

Hekimin hastasına karşı sorumluluğu dört temel ilkenin ışığında ele alınabilir. Hekimin hastasına karşı en temel sorumluluğu öncelikle ona (hastaya) zarar vermektir. Çünkü gerek hekim, gerekse toplum hastanın iyileşmesinde hekimin belli bir etkisi olduğunu, ancak tümüyle belirleyici olamayacağını kabul etmektedir. Bu nedenle hastanın olduğundan daha iyi bir duruma gelmemesi durumunda, eğer hekimin bir kusuru yoksa hekim suçlanmamaktadır. Eğer hastayı olduğundan daha kötü bir duruma getiren hekimin edimiyse toplum ancak o zaman onu sorumlu tutmaktadır. Hekim hastasına elinden gelen tüm yararı sağlamak durumundadır. Bu, onun yarar ilkesi doğrultusunda eylemesini gerektirir. Hekim elinden gelen ve hastasının kabul ettiği yararı herhangi bir nedenle ondan esirgese etik sorumluluğu ortaya çıkar.

Buradaki "hastanın kabul ettiği" söyleyişi hekimin, hastanın özerkliği ile ilgili bir sorumluluğu olduğunu vurgulamaktadır. Hekim hastanın kendi hayatı ile ilgili kararlarını gerçekleştirmesini, daha temel olmak üzere böyle kararlar verme hakkını korumakla sorumludur. Bu sorumluluk onun adil olma sorumluluğu ile sınırlanmaktadır. Çünkü hekim hastasının özerkliğini korurken, hastanın çevresinin haklarını da gözetmek, genel anlamda adil olmak durumundadır. Örneğin hastanın sırrını saklamak hekimin görevidir. Ancak AIDS'li bir hastanın bunu eşinden ya da kendisine sağlık hizmeti veren ekip-ten saklamak istemesi hekimin bu kişilere karşı adil olma görevini gündeme getirir. Böyle bir hastanın yararı ve zarar görmemesi, hekimin onun çevresine olan sorumluluğundan daha değerli olmamalıdır.

Hekimin hastalarına karşı olan sorumluluğu hekimlik uğraşının başlangıcından bu yana gündeme gelmektedir. Bunun ilk örneklerine Hekim Andı metinlerinde rastlıyoruz. Daha sonraları Uluslararası Bildirgelerde ve etik kodlarda da bu konuya sıklıkla değinilmiştir. Örneğin, Dünya Hekimler Birliği'nin Genel Kurultayı'nda benimsenmiş olan Cenevre Bildirgesi'ndeki Mesleki Bağlılık Yemini'nde (2) hekim "kendi yaşamını insanlığın hizmetine adayacağına bütün varlığıyla yemin" etmektedir. Dünya Hekimler Birliği Genel Kurultayı'nda benimsenmiş ve Ekim 1983'de geliştirilmiş olan Hekimlik Ahlakı Uluslararası Yasası'nda (3) ise hekimden:

— mesleğini her zaman en yüksek düzeyde sürdürmesi,

— hastaların yararı için özgür ve bağımsız olarak karar vermesi, bu kararları çıkar güdülerinin etkilememesi,

— hangi çeşit tıbbi uygulama içinde olursa olsun, insanın değerine saygı ve sevecenlik göstermesi, gerek teknik, gerekse ahlak yönünden, bütünüyle bağımsız yeterli bir tıbbi hizmet sağlamaya kendini adanması beklenmektedir.

Bu metin hekim-hasta ilişkisini hukuksal açıdan ele almamakla birlikte, hekim sorumluluğuna etik açıdan yaklaştığımızda hekimi "insanlığın hizmetçisi" (4) durumuna sokan bir tutumu belgelmekte, onun insan oluşuna karşı adil davranmamaktadır.

3. Hekimin Meslektaşlarına Karşı Sorumluluğu

Hekimin meslek kimliği bireysel değil, toplumsal (daha doğrusu topluluksal) bir özellik göstermektedir. Bu nedenle hekimin meslek imajını zedeleyici davranışlarda bulunmaması meslektaşlarına karşı görevidir. Bu görevi yerine getirmemesi kimi zaman Deontoloji Nizamnamesi'nde söz konusu olan türden bir sorumluluğa yol açar. Ancak bu tür sorumluluğu Deontoloji Nizamnamesi ile sınırlamak olanaksızdır. Örneğin özel muayenehanesinde randevularına uymayan bir hekim yalnızca kendi özel imajını değil, mesleğin genel imajını da zedelemektedir.

Hekimin meslektaşlarının eğitimi ile ilgili de görevleri vardır. Onlarla iletişim kurmak, tıbbın farklı alanlarında uğraş verenlerin ortak kullanımına açık bilgi havuzuna katkıda bulunmak, bu görevlerin başında gelmektedir. Hekimin bu görevini yerine getirmediği durumlarda onun hem kendi gelişimini hem de meslektaşlarının olası gelişimini engellemekten doğan sorumluluğu ortaya çıkar.

4. Hekimin Topluma Karşı Olan Sorumluluğu

Hekimin topluma karşı olan sorumluluğu çoğu zaman bireye (hastaya) olan sorumluluğu ile çatışmaktadır. Hekimden, hastasının sağlığını ve gönencini herşeyin üzerinde tutması beklenmektedir. Bunun sonucunda, hekimin hastasının savunucusu olma rolü ile toplumsal gönence (refah) katkı sağlama rolü arasında bir gerilim ortaya çıkmaktadır.

Hekimin, koruyucu hekimlik uygulaması sırasındaki sorumluluğu, yalnızca onun eylemiyle sınırlı kalmayıp, daha çok paylaşılmış bir sorumluluk olarak ele alınmalıdır (5). Yakın bir zaman önce toplumca yaşadığımız ve yaşamaya devam ettiğimiz iki örnekte söz etmek istiyorum: Biri radyasyonlu çay, öteki kolera salgını olayları. Her ikisinde de, toplum konu ile ilgili ne kadar uyarılmış, bilinçlendirilmiş ve bilgilendirilmiştir. Hekim kendi payına düşen sorumluluğu yerine getirirken, radyasyonlu çay ile ilgili olarak kimya laboratuvarlarından radyasyon düzeyleri doğru olarak bildirilmiş midir? ilgili makamlarca kolera tanısı başka başka isimlerle anılmamış mıdır?

Hekimin, bireyin ve toplumun gönencine katkısı pahalı tanı ve tedavi yöntemlerinin herhangi bir üstünlüğü olmadığı durumlarda ucuz olanları yeğlemek biçiminde de olabilir.

Sonuç Olarak

Bu noktada tartışmamızın temel sorusu şudur: Bu görevlerden hangisi ya da ne tür bir denge hekimin etik sorumluluğunu en olumlu yönde etkileyecektir?

Bizim görüşümüz; hekimin zamana, bireye ve olaya göre, adalet, yarar, zarar vermeme ve özerklik ilkeleri ışığında soruna yaklaşmasıdır.

Hekimin, hekim sorumluluğunu tam olarak gerçekleştirebilmesi için:

1. Denetim mekanizmalarına önemli iş düşmektedir. Her ne kadar bütün hekimlerin sorumluluklarına sadık olduklarını baştan kabul etsek de, sorumlulukla denetim arasındaki karşılıklı ve aynı zamanda birbirinin etkisini olumlu yönde artıran bir ilişkinin varlığı da açıktır. Bu etkileşim mekanizmalarının yeterli olarak işlediği durumlarda, hekim hatalarının en aza ineceği öne sürülebilir.

2. Hasta haklarının hastalar tarafından bilinmesi hekimin sorumluluğunu tam olarak gerçekleştirmesinin bir başka koşuludur. Meyer'in, bizim de katıldığımız saptamasına göre, son yirmi yıldır hasta hakları ile ilgili yazı, görüş ve tartışmalarda... "hasta hakları ve hekim sorumluluğu" özellikle geçen yüzyıla oranla daha sık (ö-

Burada vurgulanması gereken, hastaların hak olarak kazandıkları şeyin, hastalara, bunları hekimden isteme sorumluluğunu yüklemesidir (6).

KAYNAKLAR

1. Bayraktar K. Hekimin Tedavi Nedeniyle Cezai Sorumluluğu, 1.Baskı. İstanbul: Sermet Matbaası, 1972:28.
2. Cenevre Bildirgesi, Dünya Hekimler Birliğinin 2.Genel Kurultayında (Eylül 1948) benimsenmiş, 22.Dünya Hekimler Kurultayında (Ağustos 1968, Sidney) ve 35.Dünya Hekimler Kurultayında (Ekim 1983, Venedik) geliştirilmiştir.
3. Hekimlik Ahlakı Uluslararası Yasası, Dünya Hekimler Birliğinin 3.Genel Kurultayında (Ekim 1949, Londra) benimsenmiş, 22.Dünya Hekimler Kurultayında (Ağustos 1968, Sidney) ve 35.Dünya Hekimler Kurultayında (Ekim 1983, Venedik) geliştirilmiştir.
4. Örs Y. "Eleştirel Yaklaşımın Işığında Hekim Andı". Hekim Forumu 1991; 10(64):38-9.
5. Jecker NS. "Integrating Medical Ethics with Normative Theory: Patient Advocacy and Social Responsibility", Theoretical Medicine 1990; 11:125-39.
6. Meyer MJ. "Patients' Duties". The Journal of Medicine and Philosophy 1992a 17,541 "55"